

ÂRİF VE II. MURÂD DÖNEMİNDE YAZILMIŞ BİR HAMSE

Semra TUNÇ*

ÖZET

Eserlerinin yazılış tarihinden, on dördüncü yüzyılın sonları ile on beşinci yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan Ârif (ö.1438'den sonra)in hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. II. Murad döneminde(1421-51) kaleme aldığı dinî, ahlâkî ve tasavvufî nasihat-name türünde Mürşidü'l-'Ubbâd; dinî ve tasavvufî Nüşa-ı Âlem; Mevlidü'n-Nebî, Mi'râcü'n-Nebî ve Vefâtü'n-Nebî isimli, tamamen telifî eserleri bir hamse niteliğindedir. Bu sebeple, Ârif ve eserlerinin tespiti Türk Edebiyatı tarihi bakımından önemlidir.

ANAHTAR KELİMELER

*Ârif, hamse, Mürşidü'l-'Ubbâd, Nüşa-ı Âlem, Mevlidü'n-Nebî,
Mi'râcü'n-Nebî, Vefâtü'n-Nebî., Türk edebiyatı.*

ABSTRACT

ÂRİF AND HIS HAMSE WRITTEN IN THE PERIOD OF MURAD THE SECOND

When referred to his works Ârif (842 / after 1438) is thought to have lived between the end of the fourteenth century and the first half of the fifteenth century. However, there is no information about either his life or works in the old records / literature.

His works written during the period of Murad II (1421-1451) are Mürşidü'l-'Ubbâd, which comes in the form of religious, moral, and mystical admonition (nasihat-nâme); Nusha-i 'Âlem, Mevlidü'n-Nebî, Mi'râcü'n-Nebî, Vefâtü'n-Nebî are religious and mystical, too. These five works all together may be called a 'hamse'. Especially for this reason a study that will be held on Ârif and his works will be very important for the history of Turkish Literature.

KEYWORDS

*Ârif, hamse, Mürşidü'l-'Ubbâd, Nüşa-ı Âlem, Mevlidü'n-Nebî,
Mi'râcü'n-Nebî, Vefâtü'n-Nebî, Turkish literature.*

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Türk Edebiyatında müellifi bilindiği hâlde ele geçmediği için mahiyeti hakkında hüküm veremediğimiz eserler söz konusu olduğu gibi, elde olmasına, müellifi ve yazılış tarihi bilinmesine rağmen eski kaynaklarda müellifin ve eserlerin yer almadığı da görülmektedir. Ârif ve eserleri de bunlardandır.

Eserlerinin yazılış tarihine göre on beşinci yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan Ârif (ö.842/1438'den sonra) hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanamamıştır. Hiçbir eserinde tarihî, siyasî, idarî bir şahsiyete ve hadiseye işaret veya herhangi birine sunulmuş bir parça yoktur. Ancak, eserlerinden yola çıkarak, adının veya mahlasının Ârif olması yanında, dinî ve tasavvufî bilgiye vâkîf, belki bizce meçhul bir tarikate mensup samimî bir Müslüman olduğunu söylemek mümkündür. Türk Edebiyatında Ârif mahlasını kullanan 35 şahıs tespit etmekle beraber,¹ on beşinci yüzyılda yaşamış bir Ârif kayıtlı değildir.

Ârif'in ancak yakın dönemlerde eserleri dolayısıyla söz konusu edildiğini görüyoruz. Şairden ilk olarak söz eden Vasfi Mâhir Kocatürk'tür. Kocatürk, şairi **Vefâtü'n-Nebî** adlı mesnevîsi sebebiyle zikreder. Sözü edilen bu mesnevînin 1532'de istinsah edilmiş bir nüshasına dayanarak eksik bir mevlid nüshası olduğunu kaydeder. Araştırmacı bu kanaate **Vefâtü'n-Nebî**'nin "Hâtîme"sindeki;

Hamdü-li'llâh bu kitâb oldı tamâm
Ol Resûl'ün cânına yüz bin selâm

Mevlid ü Mi'râc hem dahı **Vefât**²
Uş tamâm oldı hayât ender-hayât (1361-62)

Mevlid ü Mi'râc Vefât ebyâtı hem
Bil ki dört bin gevher oldı iy muhterem (1389)

¹ Nâil Tuman, **Tuhfe-i Nâilî**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Nüshası, B/870, C.II, s. 601-609.

² Yazımızda, **Mevlidü'n-Nebî**, **Mi'râcü'n-Nebî** ve **Vefâtü'n-Nebî** mesnevîleri, Ârif'in de metin içinde verdiği şekliyle **Mevlid**, **Mi'râc** ve **Vefât** olarak kaydedilecektir..

beyitlerinden yola çıkarak vardığını ifade eder.³ Fakat yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere, Ârif tek bir eserden değil, **Mevlid** ve **Mi'râc**'dan da söz etmektedir. Elbette, Ârif'in burada üç ismi anması üç ayrı eserdir dememiz için yeterli değildir. Bunun yanında, sözü edilen üç eserin ana hatları ile klasik mesnevî tertibine uyularak kaleme alındığını, yani giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin çok belirgin olduğunu söylemeliyiz. Şair iki mesnevînin (**Mevlid**'in sonu eksik olduğu için tespit edemiyoruz) sonunda eser adını, beyit sayılarını ve tarihlerini de vermektedir. Bununla birlikte yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere, **Vefât**'ın sonunda üç eserin adını, ardından da toplam beyit sayısını vermektedir. Kanaatimizce araştırmacıyı bu hükme sevk eden nedenlerden biri de budur.

Kocatürk'ten başka Hasibe Mazıoğlu, Âmil Çelebioğlu ve Tunca Kortantamer de sadece eserleri dolayısıyla Ârif'ten söz etmişlerdir. Mazıoğlu on beşinci yüzyıl dîvan edebiyatı içinde Ârif'in eserleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra hamse niteliğinde olduğunu kaydeder.⁴ Ârif'in bütün eserlerini II. Murad dönemi mesnevîleri içinde ele alarak muhtevâ ve şekil yönünden değerlendiren Âmil Çelebioğlu da Mazıoğlu ile aynı görüşü paylaşır. Ayrıca onun, Ahmedî ve Kaygusuz Abdal'dan sonra üçüncü hamse sahibi şair olduğunu belirtir.⁵ Tunca Kortantamer ise Ârif'in eserlerini Türk edebiyatında ilk orijinal hamse olarak kabul etmek gerektiğini söyler.⁶ Bunlar dışında, çeşitli vesilelerle Ârif ve eserlerinden bazılarını sadece ismen zikreden⁷ veya eserlerinden bir parça veren ya da muhtevâsından söz eden çalışmalar da vardır.⁸

³ V. Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, 1964, s. 261-64.

⁴ Hasibe Mazıoğlu, "**Eski Türk Edebiyatı**", Türk Ansiklopedisi, C.XXXII, S.256, s. 108.

⁵ Âmil Çelebioğlu, **Eski Türk Edebiyatında Mesnevî (XIII-XV.yy)**, İstanbul 1999, s. 24

⁶ Tunca Kortantamer, **Nev'izâde Atâyî ve Hamsesi** (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ege Üniv. Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb Böl., İzmir, 1982, s. 16.

⁷ Harun Tolasa, "**15. Asır Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri**", Ege Üniv. Sos.Bil. Fak. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırma Dergisi*, S. 1 (İzmir, 1982), s. 5-6; İsmail Ünver, "**Mesnevî**", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-17, (Ankara, 1986), s. 458.

⁸ Metin Akar, **Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler**, Ankara, 1987, s. 164-70; Mahmut Kaplan, **Hayriye-i Nâbî**, Ankara, 1995, s. 14-15.

Fakat bu çalışmaların hiç birinde eserlerinin tümü verilmediği gibi Ârif'in de hamse sahibi olabileceği yönünde bir kayıt yoktur.

Konumuz, üzerinde doktora çalışması ile transkripsiyonlu metinlerini hazırladığımız ve incelemelerini yaptığımız Ârif'in eserlerinin her yönüyle tanıtımından ziyâde, söz konusu çalışmamızda ayrıntılı olarak verdiğimiz eserleri kısaca tanıtarak bir hamse niteliğinde olduğunu ortaya koymak ve edebiyat tarihlerinde yer almasını sağlamaktır.⁹

Eserlerinin yazılış tarihinden anladığımıza göre on dördüncü yüzyılın sonları ve on beşinci yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Ârif'in beş büyük bir küçük altı mesnevîsi, gazel kafiyeli ve dinî muhtevâlî altı manzumesi vardır. Sayılan bu eserlerden oluşan külliyat halinde bir nüsha **Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi, 355**'te kayıtlıdır. İlk iki mesnevîsi **Mürşidü'l-'Ubbâd** ve **Nüşa-ı 'Âlem** dışındaki eserlerinin bir başka nüshasına rastlanamamıştır.

1. Mürşidü'l-'Ubbâd:

Allâh adın çün dilümde zikr idem

Kuş gibi pervâz urup dün gün gidem

beytiyle başlayan eser, Ârif'in ilk mesnevîsi olup 841/1437-38'de yazılmıştır. 2042 beyitten¹⁰ oluşan; dinî, tasavvufî ve ahlâkî bilgi ve öğütler veren nasihat-nâme türünde didaktik bir eserdir. Eserin bizzat müellifi tarafından dört bölüm olarak düzenlendiği;

⁹ Daha geniş bilgi için bk: Âmil Çelebioğlu, **age.** s.279-309; Semra Tunç, **Ârif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni I. C. İnceleme-II. C. Metin**, (Basılmamış Doktora Tezi), SÜ. SBE, Konya, 1996.

¹⁰ Tespit ettiğimiz nüshada 2051 beyit vardır. Ancak, beyit sayısının neden fazla çıktığını araştırdığımızda 318, 536, 680-81, 1869-70 ve 1914. beyitlerin alıntı; 157 ve 435. beyitlerin birbirinin tekrarı (konu bütünlüğü açısından bizce 157. beyit fazla); 900 ve 901. beyitlerin ise manen aynı, lafzen çok yakın (bizce biri gereksiz) olduğunu gördük. Bu durumda söz konusu dokuz beyit hesaba katılmazsa, müellifin hâtimede zikrettiği 2042 rakamına ulaşmış oluruz.

Dört nehirdür bu kitâb iy kâyinât
Her birinden içilür âb-ı hayât (2030)

beytiyle belirtilmiştir. Bu dört bölümde sırasıyla; sâlik, meczûb, âşık ve merdûd-ı Hak'tan söz edilir. Ârif bu dört insan tipini açıklarken, sık sık dinin ve tasavvufun öndersiz yaşanamayacağı, mutlaka bir şeyhe bağlanmak gerektiğine dair örnekler ve öğütler verir. Ayrıca, kitabının bir müşid olduğuna işaret ederek hem meşâyih sözlerini derlediğini hem de bildikleri ve gördüklerini yazdığını ifade eder:

Sana bil müşid durur işbu kitâb
Togrı yola kulaguzlar bil i şâb (2033)

Ol meşâyih remzini keşf eyledüm
Dürlü ahbâr-ı garâ'ib söyledüm

Gördüğüm ü bildüğümdür bu kitâb
Uş sana keşf eyledüm bunda i şâb (2037-38)

Böylece Ârif, eserinin tercüme değil telif olduğunu da belirtmiştir.

Eserin tevhid, na't, sebep-i telif gibi bölümleri olmamasına rağmen -diğer bütün mesnevîlerinde de bulunan- hâtıme bölümü mevcuttur. Hâtımede eserin adı:

Müşidü'l-'Ubbâd çü buna oldu ad
Bunı fehm iden kişi buldı murâd (2035)

beytiyle açıkça verilir. Ve nihayet şair son beytinde bir öğütle kitabını bitirir:

Bil yakîn kim hak durur işbu kitâb
فاسمع الحق من الحق i şebâb

Vezni "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün"dür. Eserin, külliyat nüshasından başka Millî Kütüphane (Yazmalar Bölümü, 3529) ve Yapı Kredi Sermet

Çifter Araştırma Kütüphanesinde (Nu: 167/1)¹¹ olmak üzere iki nüshası daha vardır.

2. Nüsha-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem:

Ârif'in ikinci mesnevîsidir. 368 beyitlik eser, birincisi gibi 841/1437-38'de telif edilmiştir. **Mürşidü'l-'Ubbâd** gibi Hakk'ı zikirle başlar:

Zikr-i Hakkı getürelüm biz dile
Şöyle kim kamu yürekleri dile

Şâir hâtimede;

'Ârif işbu sözi çün hatm eyledi
Bil ki adın **Nüsha-ı 'Âlem** kodı¹²

Zîre âdem nüshasıdır 'âlemün
Anladunsa şerhidür bu âdemün (359-60)

beyitleriyle eserin adını ve konusunu bildirir.

Kısa bir mesnevî olmakla birlikte genel hatlarıyla mesnevî tertibine uymaktadır. Tevhid, münâcât, sebep-i telif gibi giriş bölümünde bulunması gereken manzumeler müstakilen olmamakla beraber, giriş diyebileceğimiz bir kısımdan sonra "Matla'u'l-Kelâm" başlığıyla asıl konuya geçildiğini görüyoruz. Eser, âlemin kopyası olan insanın şerhidir. Şair, göklerden başlayarak kâinattaki her şeyin insanda karşılıklarını

¹¹ **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Kataloğu**'nda **Mürşidü'l-'Ubbâd**'ın adı **Nüsha-ı 'Âlem**, aynı yazmanın devamındaki **Nüsha-ı 'Âlem** ise muhtemelen eserin başlarında geçen;

Mahzen-i esrârdan dinle haber

Cân kulagıyla bu sözi mu'teber (NA, 5)

beyti sebebiyle **Mahzenü'l- Esrâr** ismiyle kayıtlıdır (**Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, 2001, s.76-77). Oysa eserin isminin **Nüsha-ı 'Âlem** olduğunu müellif açıkça belirtmektedir.

¹² 11. dipnota bk.

vererek konuyu işler. Bütün mesnevîlerinde olduğu gibi bunda da hâtîme kısmı vardır ve eser;

Anlagıl kim hak durur işbu kitâb
فاستمع وابصر من الحق صواب

beytiyle biter.

Vezni “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün”dür. Süleymaniye Kütüphanesindeki külliyat nüshası dışında, **Mürşidü’l-‘Ubbâd**’la birlikte Millî Kütüphane (Yazmalar Bölümü, 3529) ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesinde (Nu:167/2) olmak üzere iki nüshası daha vardır.

3. Mevlid:

Eser;

Hamd ol sultâna k’oldur bî-mekân
Bî-zamân u bî-cihet ü bî-nişân

matlâlî bir kasideyle başlar. **Mürşidü’l-‘Ubbâd** ve **Nüşa-ı ‘Âlem** gibi 841/1437-38’de yazılmıştır.¹³ Ancak 743 beyitlik olması gereken mesnevînin baştan 216 beyti elimizdedir.¹⁴ Adından da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber’in doğumunu konu alır. Eserin elimizdeki 216 beyitlik kısmında; tevhid, na’t, dört halife ile âl ü ashâba övgü içeren manzumeler, sebep-i telif kısmı ve asıl konuya hazırlık mahiyetinde

¹³ Elimizde eksik tek nüshası bulunan eserin telif tarihi ve beyit sayısını diğer mesnevîlerindeki ifadelerden tesbit edebiliyoruz. Çünkü Ârif **Mevlid**’e başlarken **Mürşidü’l-‘Ubbâd** ve **Nüşa-i ‘Âlem**’i bitirip **Mevlid**, **Mi’râc** ve **Vefât**’ı yazacağını, önce **Mevlid**’den başladığını ifade etmektedir. **Nüşa-i ‘Âlem** ve **Mi’râc** da 841/1437-38’de yazıldığına göre, ikisi arasındaki **Mevlid** de aynı yılda tamamlanmış olmalıdır.

¹⁴ Telif tarihi gibi beyit sayısı kaydı da eksik olduğundan bunu, **Vefâtü’n-Nebî**’nin hâtîmesindeki kayıttan tespit edebiliyoruz. Zîrâ Ârif, **Mi’râc** ve **Vefât**’ın beyit sayılarını hâtîmelerinde verdiği gibi, ilâveten; **Mevlid**, **Mi’râc** ve **Vefât**’ın toplam beyit adedini de **Vefât**’ın sonunda vermektedir. Dolayısıyla iki eserin beyit sayısı kayıtlı olduğu için üç eserin toplam beyit sayısı 4000’den **Mi’râc** ve **Vefât**’ın beyit sayısını çıkardığımızda **Mevlid**’in beyit sayısının 743 olduğunu kesinleştiririz.

beyitler vardır. Sebeb-i telifte Ârif, **Mürşidü'l-‘Ubbâd** ve **Nüşa-ı ‘Âlem**'i tamamladığını, **Mevlid**, **Mi‘râc** ve **Vefât**'ı da bitirip kurtuluşa ereceğini dile belirtir.¹⁵

Mürşidü'l-‘Ubbâd u Nüşa-‘Âlemi
Çünkü hatm itdüm ü buldum hoş demi (80)

Mevlid ü Mi‘râc u hem dahı Vefât
Cem‘ idüp bu üçünü buldum necât (84)

ve;

Mevlidini idelüm evvel beyân
Asl-ı ‘âlem oldugını hoş ‘ayân (96)

beytiyle de Mevlid'den başlayacağını dile getirir.

Başlangıç itibarıyla bu eser klâsik mesnevî tertibine uygundur. Kaside şeklinde tevhid, na't, âl ü ashâb medhiyesi vardır. Diğerlerinden farklı olarak **Mevlid**'de sebeb-i telif kısmı müstakil bir başlıkla verilmiştir. Eser eksik olduğu için hâtıme kısmının varlığını kesinleştiremiyoruz. Ancak, **Mürşidü'l-‘Ubbâd** ve **Nüşa-ı ‘Âlem**'de Tevhid, münâcât, na't, sebeb-i telif gibi giriş kısımlar müstakil olarak bulunmamakla birlikte, hâtıme başlıkla belirlenmiştir. Ayrıca, **Mevlid**'den sonra yazılmış **Mi‘râc** ve **Vefât**'ta da hâtıme kısmı vardır. Dolayısıyla **Mevlid**'de de hâtıme bölümü olmalıdır. Böylece **Mevlid**'in klâsik mesnevî tertibine tam anlamıyla uygun kaleme alındığını söylemek kanaatimizce yanlış olmayacaktır. Elimizdeki eksik nüshası;

Ol Resûlün dâmenine iy cüvân
Berk yapış kim kurtarasın anda cân

¹⁵ Bu ifadelerden Ârif'in beş mesnevîsini konu yakınlığı sebebiyle sınıflandırdığı sonucuna da varabiliriz. **Mürşidü'l-‘Ubbâd** ve **Nüşa-ı ‘Âlem** birinci grup, beyitte geçen şekliyle **Mevlid**, **Mi‘râc** ve **Vefât** ikinci grup.

beytiyle sona eren **Mevlid**, Ahmedî'nin **Mevlid**'i ve Süleyman Çelebi'nin **Vesiletü'n-Necât**'ından sonra Türk edebiyatında üçüncü mevlittir.¹⁶ Belirlenen beyit sayısı bakımından da her ikisinden hacimlidir.

Tek nüshası Süleymaniye'deki külliyyatta bulunan eksik nüshadır. Vezni "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün"dür.

4. Mi'râcü'n-Nebî:

841/1437-38'de yazılan mesnevî;

Urdı bir taşa külünk ol çıkdı nûr
Gördi ümmet irecek yiri i şâb

beytiyle başlar. Müellifin hâtimedede belirttiğine göre 1855 beyit olan eserin elimizde 1729 beyti mevcuttur. Baştan ve ortalarından olmak üzere 126 beyitlik bir kısmı eksiktir. Konusu isminden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in mi'râc mucizesidir. Ârif hadiseyi, sûrî ve sırrî mi'râc olarak iki yönden ele alır, buna bağlı olarak da eserini iki bölüme ayırır.

Mesnevî, baş tarafı eksik muhtemelen kaside nazım şeklinde bir na'tle başlar. Ardından yine kaside şeklinde âl ü ashâb medhiyesi vardır. Diğer mesnevîlerinde tevhid bulunduğuna göre eksik kısımda tevhid veya münâcât olması muhtemeldir. Ancak, eldeki tek nüsha eksik olduğu için tespit etme imkanımız yok. Bunu göz önünde bulundurarak **Mi'râc**'ın da klâsik mesnevî tertibine göre yazıldığını söyleyebiliriz. Diğerlerinde olduğu gibi hâtime kısmı mevcuttur.

Ârif, eserin adını **Mevlid**'in başında bildirdiği gibi **Mi'râc**'ın başlarında ve hâtimesinde de;

¹⁶ Hasibe Mazıoğlu, Kerîmî'nin 1458'de yazdığı **İrşâd**'ını **Vesiletü'n-Necât**'tan sonra ikinci mevlid sayar. Ahmedî'nin ve Ârif'in mevlidlerini göz önüne almamıştır. (Hasibe Mazıoğlu, "Yeni Mevlid Metinleri", *Bilimsel Bildiriler*, TDK, Ankara, 1975, s. 75.)

Ol Resûlün **Mevlidi** hatm oldu çün
Başladuk **Mi'râc**ına iy zü-fünûn (47)

Çünkü **Mi'râc**ı tamâm itdüm yakîn
İbtidâ itdüm **Vefâta** ben hazîn (1720)

beyitleriyle zikreder. Vezni, “Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün”dür.
Süleymaniye’deki külliyatta bulunan tek nüsha;

Gice gündüz rûhına virbi selâm
Tâ ki râzî ola ol Rabbü’l-Enâm

beytiyle sona erer.

5. Vefâtü’n-Nebî:

842/ 1438’de kaleme alınmıştır. Hâtimesindeki kayda göre 1402 beyitlik eserin elimizdeki tek nüshası 1390 beyittir. Eserin sonunda Ârif **Vefât**’ın beyit sayısını verdiği gibi **Mevlid**, **Mi'râc** ve **Vefât**’ın toplam beyit sayısını da 4000 olarak kaydeder. Bu kayıttan da sonu eksik olduğu için beyit sayısı kaydını göremediğimiz **Mevlid**’in de kaç beyit yazıldığını anlayabiliyoruz.

Konusu dolayısıyla diğerlerine nazaran daha samimî, duygusal ve lirik ifadelerin bulunduğu mesnevî, Hz. Peygamber’in hastalığını, bu esnada ailesinin ve ashâbın halini, ölümü ve sonrasındaki hadiseleri duygusal ve canlı bir şekilde ifade etmektedir.

Hamd ol sultân[a] k’itdi âşikâr
‘Âlem içre gülsitân hoş nev-bahâr

beytiyle başlayan eserde, klâsik mesnevî tertibine uygun olarak, kaside şeklinde tevhid, na’t, âl ve ashâb medhiyesi vardır. Müstakil bir başlık bulunmamakla birlikte sebep-i telif ve genel bir giriş diyebileceğimiz bölümde müellif eserin adını;

Uşda ister ol **Vefâtı** söyleye
Göz yaşına halkı pes gark eyleye (106)

şeklinde verirken konuya işler. Mesnevîyi iki ana bölümde düşünmek gerekir. Birinci bölümde; Hz. Peygamber'in hastalanması, hastalığı esnasında kendisi ve ehl-i beyt ile ashâbın hâlleri ve ve nihayet vefâtı, ikinci bölümde ise; vefâtı sonrası yaşananlar söz konusu edilmiştir. **Vefât**'ın hâtimesi, diğerlerinden farklı olarak, hem bu mesnevînin hem de daha önce yazılmış olan **Mevlid** ve **Mi'râc**'la birlikte üçünün ortak hâtimesi şeklindedir. Müellif hem **Vefât**'ın hem de onunla birlikte söz konusu iki eserin tamamlandığını ve beyit sayılarını isimlerini de zikrederek ayrı ayrı belirtir:

Pes ki 'Ârifven **Vefâtı** zâr zâr
Uş tamâm itdüm ciger hasta i yâr (1332)

Mevlid ü **Mi'râc** u hem dahı **Vefât**
Uş tamâm oldı hayât ender-hayât (1362)

Bil **Vefât** ebyâtıdur iy mu'teber
Bin dahı dört yüz iki dâne güher (1388)

Mevlid ü **Mi'râc** **Vefât** ebyâtı hem
Bil ki dört bin gevher oldı iy muhterem (1389)

Kanaatimizce bu, şairin üç eseri, şeklen müstakil yazmakla birlikte konu ve kahramanı yönüyle yakın bulmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, hâtimeden aldığımız aşağıdaki beyitlere bakıldığında hep üç eserden söz edildiğini, ancak üç eser hakkındaki teşbihlerin manen ve mahiyet olarak birbiriyle alakalı üç şeyle karşılandığını görülmektedir:

Uşda üç gevher durur bir hokkada
Kıl nazar tâ gönlünü rûşen ide

Üç güneşdür bir felekde yahtulu
Üç kamer bir gökde bil iy bahtulu

Bir ev içre üç şem'idür yanar ol
Bir sadefde bil kim üç dür-dâne hoş

Bir gülistânda uş üç güldür latîf
Kok ki lezzet alasin sen iy şerîf

Uşda üç ırmak olup akar revân
Hamr u şîr ü hem 'asel iy nev-cüvân (1363-67)

Uşda üç çeşme kamu âb-ı hayât
İç ki tâ görmeyesin ayruk memât

Üç gülistândur açılmış reng reng
Her gülünde var hezârân dürlü reng

Üç denizdür uşda kamu mevc urur
Mevci anun incü vü cevher durur (1369-71)

Vezni "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün"dür.

Key işitdün hak durur işbu kitâb
Uş didüm والله اعلم بالصواب

beytiyle biten eserin Süleymâniye'deki külliyattan başka nüshası tespit edilememiştir. Âmil Çelebioğlu'nun Millî Kütüphane'de V. Mâhir bağışları arasında varlığını kaydettiği eksik nüsha bulunamamıştır.¹⁷

6. İsimsiz Bir Mesnevî:

39 beyitlik kısa bir mesnevîdir.

'Âlem girü toldı nûr-ı Allâh
Aç gözünü kim görine ol mâh

beytiyle başlar ve;

¹⁷ Âmi Çelebioğlu, *age.* s. 300, 146. dipnot

Maksûduna irgüre seni Hak
Yâricün ola ol Ferd ü Mutlak

beytiyle son bulur.

Giriş mahiyetindeki ilk 12 beyitte Ârif, tecellî, katre-deniz, zerre-güneş gibi vahdetle alakalı unsurlardan söz eder. Ardından ise gafletten uyanmak, hırs ateşinden, şeytan ve avanesinden, zulmetten uzak durmak uyarısında bulunur ve sonuçta da adını zikrederek câhille ârifî mukayeseyle eseri bitirir.

Telif kaydı bulunmayan mesnevînin vezni diğerlerinden farklı olarak “Mef’ûlü Mefâ’ilün Fa’ûlün”dür.

Eldeki tek nüshası Süleymaniye’deki külliyyattadır.

7. Kısa Manzumeler:

Ârif’in altı mesnevîsi dışında gazel kafiyeli, ahiret hayatı ile ilgili uyarılarda bulunan, dinî ve ahlâkî öğütler veren altı manzumesi daha vardır. Hepsinde ismini veya mahlası Ârif’i kullandığını görüyoruz.

Beyit sayıları 7 ile 11 arasında olan bu manzumelerden birincisi, “Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün”; ikinci ve üçüncüsü, “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün”; dördüncü, beşinci ve altıncısı ise “Müstef’ilün Müstef’ilün Müstef’ilün” vezinleriyle yazılmıştır. Bütün bu manzumelerin de Süleymaniye’deki külliyyat nüshasından başka ikinci bir nüshası yoktur.

Sonuç olarak, beş uzun ve bir kısa mesnevîsiyle Türk Edebiyatında hak ettiği yeri alacağına inandığımız Ârif’in eserlerinin, bazı araştırmacılar tarafından hamse kabul edilmeyişinde **Mevlid**, **Mi’râc** ve **Vefât**’ın genel olarak konu ve kahraman birlikteliğinin etkili olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca, bu üçünün vezninin aynı olması, üç eserde adlarını birlikte anılması da bu fikre dayanak kabul edilmiş olabilir. Fakat bütün bunlara karşılık bu mesnevîlerin müstakil olarak kaleme alındığını gösteren deliller de söz konusudur. Öncelikle konu ve

kahraman birlikteliği olsa bile, Türk Edebiyatında bu üç konunun ayrı ayrı pek çok şair tarafından ele alındığı bilinmektedir. Ayrıca, mevlid, mi'râc veya vefâttan birini yazmış bir şairin mutlaka diğer ikisini de yazdığı söylenemez. Böyle olsa bile Ârif'in bunları üç ayrı eser şeklinde telakkî ettiğini -mesnevîlerin tanıtımında da görüldüğü gibi- tertip hususiyetlerinden de anlamak mümkündür. Öncelikle söz konusu üç eserin de giriş, konunun işlendiği bölüm ve hâtime bölümleriyle klâsik mesnevî tertibine uyularak yazıldığını söylemeliyiz. Ayrıca, her mesnevînin adı, beyit sayısı, telif tarihi (Mevlidü'n-Nebî dışında) hâtimelerinde belirtilmiştir. Yine Vefât'ın hâtimesinde şairin bu eserlerle ilgili teşbihlerinde özellikle üç eser olduğunu vurguladığı tespit edilmiştir. Bu sebeplere dayanarak; hayatı hakkında bilgi edinemediğimiz, ancak eserlerini kısaca tanıttığımız Ârif'i, II. Murad döneminde telif ettiği – T. Kortantamer'in tamamen telifi olmasından dolayı “Türk edebiyatında ilk orijinal hamse” vasıflandırmasına da katılarak- beş mesnevîsiyle hamse sahibi şairler arasında kaydetmek gerektiği kanaatindeyiz.